

Vrouwen op jacht

Emancipatie van vrouwen is niet iets van vandaag of gisteren, en dat geldt zeker voor hun deelname aan de jacht. Vanaf de middeleeuwen doen vrouwen al mee aan het jachtbedrijf, zij het op bescheiden schaal, in een eigen rol en veelal bij de jacht te paard...

♦ Een tekening van Olaus Magnus (1490-1557). Drie met kruisbogen gewapende jagers, van wie er één een vrouw is, degene met de wapperende haren. Bijzonder is dat de drie jagers op ski's staan.

Oudheid

Hoewel in de oudheid de jacht geheel is voorbehouden aan mannen, zijn de goden van de jacht, zowel in het oude Griekenland als het oude Rome, vrouwen. In Griekenland is dat Artemis en de Romeinen kennen haar als Diana.

Afbeeldingen van echte vrouwen die aan de jacht deelnemen heb ik niet gevonden, wel van twee vrouwen uit de Griekse mythologie: Atalante en Procis. Atalante wordt grootgebracht door een berin en ontpopt zich als een

behendige jaagster, die niet voor de mannen onderdoet. Zo doodt ze met haar pijlen niet alleen twee Centauren, wezens die half mens half paard zijn, maar is ze ook van de partij als het 'zwijn van Kalydonië' moet worden gedood. Procis is de vrouw van Cephalus; zij komt om tijdens de jacht als haar man per ongeluk een speer in haar borst gooit.

Middeleeuwen

In de twaalfde en dertiende eeuw wordt bij de jacht onder andere de

kruisboog gebruikt, een wapen dat al honderden jaren voor Christus in China bekend is. Ook vrouwen schieten daarmee, hoewel het bereik dan nog niet verder gaat dan circa 130 meter. Een kruisboog is aanmerkelijk lichter te hanteren dan de grotere en zwaardere handboog (longbow) en is dus geschikt voor dames en ... tengere mannen. Men jaagt er onder andere mee op hazen.

Eén van de oudste afbeeldingen van een vrouw op jacht die ik heb kunnen vinden, is een tekening van Olaus

• 'Uitrijden ter jacht'. Afbeelding, circa 1310, uit het Vlaamse gebedenboek *Brevarium Grimani*.

• Middeleeuwse vrouwen op de valkenjacht. Uit: *Les Très Riches Heures du Duc de Berry* (circa 1410).

Magnus (1490-1557), een Zweedse schrijver. In zijn boek *History of the Northern People* beeldt hij drie met kruisbogen gewapende jagers af, van wie er één een vrouw is. Het zijn Lappen, jagend in Finnmark, het noordelijkste deel van Zweden en Finland. De vrouw is niet alleen te herkennen aan haar rok, maar ook aan haar lange, wapperende haren. Bijzonder is dat de drie jagers op ski's staan; voor het houvast van hun voeten is een stukje uitgezaagd. Een hond draaft lustig mee. In deze periode nemen vrijwel uitsluitend adellijke dames deel aan de jacht en het is vooral de valkenjacht te paard die hun warme belangstelling heeft. In de middeleeuwen is de valkenjacht sport nummer één. Talrijke afbeeldin-

gen uit de veertiende en vijftiende eeuw tonen dames te paard temidden van prachtige stoeten, vergezeld door honden en met een valk op hun geschoeide hand. Vooral in middeleeuwse gebedenboeken en liederboeken zijn deze kleurrijke miniaturen opgenomen. Het is voor adellijke, middeleeuwse dames 'not done' om zich onder het gewone volk of zelfs maar te voet voort te bewegen. De valkenjacht te paard is uitermate geschikt om even, in stijl, aan borduren of wandelen te ontsnappen. De liefde voor hun jachtvogels gaat zo ver dat sommige edelvrouwen hun favoriete vogels meenemen bij de kerkgang.

Ter decoratie

Een uitzondering vormt de afbeelding

op een Vlaams wandtapijt van 1460-1470. Hierop is een vrouw te zien die op konijnenjacht is, samen met andere vrouwen en mannen. Niet met een kruisboog, maar met gebruik van netten. Ze heeft in haar hand een gevangen konijn en wijst haar hond – een bruine Spaniel – waar hij verder moet zoeken.

De rol die middeleeuwse vrouwen bij de andere vormen van jacht spelen is zeer beperkt. Ze zijn vooral toeschouster of gast bij het maal na de jacht. Op hofjachten mogen ze absoluut niet ontbreken, ook al is het maar 'ter decoratie'.

De wijze waarop de middeleeuwse adellijke vrouw zich kleedt, ook tijdens de jacht, staat vrije beweging meestal in de weg. In de middeleeuwen geldt:

- *Vlaams wandtapijt van 1460-1470. Een vrouw op konijnenjacht, samen met andere vrouwen en mannen, met gebruik van netten. Ze heeft een gevangen konijn in haar hand en wijst haar hond – een bruine Spaniel – waar hij verder moet zoeken.*

hoe minder vrije beweging mogelijk is, hoe duidelijker het is dat de dame in kwestie geen arbeid hoeft te verrichten en zichzelf ook niet aan en uit hoeft te kleden.

Attractiever

Het zijn bijna uitsluitend mannen die zich in de loop van de eeuwen bezighouden met het schrijven van boeken over de jacht. Er is een middeleeuwse uitzondering: Dame Juliana Berners, in 1388 geboren in Engeland. In haar *Boke of St. Albans* staat een traktaat over de (valken) jacht en over wapenkunde. Hoewel sommigen betwijfelen of Juliana het echt zelf heeft geschreven, gaat ze toch de geschiedenis in als een expert op het gebied van de jacht en visserij. Ook in door mannen geschreven jacht-literatuur wordt gesproken over de deelname van vrouwen aan de jacht: *'Ze hebben overal begeleiding nodig, zijn nooit alleen.'* In een veertiende eeuws boek lezen we dat de jacht altijd attractiever is in de aanwezigheid van vrouwen... Echter, in de achttiende eeuw is men niet meer zo hoffelijk, want een jagersspreuk zegt dan: 'Liever

strijd met een varken dat zich sterk weert, dan met een twistzieke vrouw.'

Kruisboog en windhonden

De Engelse koningin Elizabeth I (1533-1603) staat bekend als een fervent liefhebster van de jacht. Bedienden drijven het roodwild (herten) in haar richting zodat zij het kan schieten, waarschijnlijk met een kruisboog.

Wie ziet hoe ze is gekleed, begrijpt dat ze geen herten kan besluipen of zich snel in bos of veld kan verplaatsen. Het is bekend dat Elizabeth

graag, met windhonden en te paard, in haar uitgestrekte domeinen jaagt. Nog voor 1600, als de koningin al 67 jaar is, lezen we in een bericht: *'Het gaat Hare Majesteit goed, ze houdt vreselijk veel van de jacht, want ze klimt om de andere dag op een paard en houdt de sport lang vol.'*

Lievelingshond

Dat er ook minder getalenteerde vrouwelijke jagers zijn, bewijst het verhaal over koningin Anne de vrouw van koning James I (1566-1625). Af en toe mag de koningin mee op jacht. In

- *Koningin Elisabeth I van Engeland (1533-1603) tijdens de hertenjacht. Ze overhandigt een mes aan haar gamekeeper, die bij het geschoten wild de organen zal verwijderen. Op de achtergrond zien we jachthonden van het Talbot type.*

- Detail van een schilderij van Peter Jacob Horemans (1700-1776), gesitueerd even buiten München. Op de voorgrond, in het midden, staat keurvorst Karl-Albrecht von Bayern (1697-1745), geflankeerd door zijn vrouw, prinses Maria Amalie van Oostenrijk.

- Keurvorst Frederik van de Palts (1596-1632), een kleinzoon van Willem van Oranje, en zijn vrouw Elisabeth Stuart. Let op de uitbundige versiering van paarden en kleding en de talrijke honden. (Schilderij van Adriaan v.d. Venne).

één van zijn vele brieven over James I schrijft John Chamberlain in 1613: 'De koningin, die op een hert schoot, miste het doel en ze doodde 'Jewel', de lievelingshond van de koning. Waarop deze een poosje verschrikkelijk kwaad was. Maar toen hij hoorde wie het gedaan had, werd hij snel kalm en vroeg haar niet treurig te zijn. Hij hield daarom niet minder van haar. Op de volgende dag stuurde de koning zijn vrouw een diamant ter waarde van 200 pond, ter nagedachtenis aan zijn dode hond.' Als de aartsbisshop van Canterbury kort daarna per ongeluk zijn jachttopziener doodschiet, raadt koning James hem dan ook aan ... 'zich niet zo druk te maken, omdat iedereen zo'n ongeluk kan overkomen. De koningin heeft immers op dezelfde manier de beste brak die hij ooit heeft gehad gedood...'

Halverwege de regering van koningin Elizabeth I vindt er in Engeland een sociale verandering plaats. Zijn het tot dan slechts de echtgenotes van koningen en van leden van de hoge adel die jagen, langzamerhand groeit er een kansrijke middenklasse. Landeigenaren, rijke kooplieden en grote boeren beginnen genoeg land in handen te krijgen om zelf te bepalen wat daarop wel en niet is toegestaan en wie wel en niet deelneemt aan de jacht. En dat geldt ook voor hun vrouwen.

Wildparken en spektakel

Naarmate de eeuwen voortschrijden, komt er in Europa een soort tweedeling in de beoefening van de jacht. In de zestiende eeuw wordt het wild, vooral in Frankrijk, in grote, gesloten wildparken gehouden en daar bijeen gedreven als men wil jagen. In de zeventiende en achttiende eeuw ontwikkelt zich een nogal decadente tak van jagen. Het begrip 'pronkjacht' doet zijn intrede en met de omvang van de jachtgezelschappen, het aantal gasten, het beschikbare wild, het aantal paarden en knechten en... een serie

• Achttiende eeuwse hofjacht naar een schilderij van Carle van Loo (1705-1765).

• Koningin Wilhelmina van Pruisen (1751-1820), echtgenote van Prins Willem V van Oranje, tijdens de jacht (1789). Ze rijdt in herenzit en voor dat doel is haar rok in tweeën gedeeld. (Schilderij van T.C.P. Haag).

mooie vrouwen, laat een vorst zien hoe hij er (ook financieel) voorstaat. In plaats van echte netten of afraasteringen te gebruiken, begint men grote zeildoeken te beschilderen met jachtaferelen, die als 'jachtachtergrond' dienen. Tegelijkertijd verschijnen de heren én dames jagers in potsierlijke jachtkostuums met kanten manchetten, brokaatversieringen en ruches. Zo wordt de jacht in Europa een soort openlucht spektakel met een minimum aan inspanning en een maximum aan vertier. Het 'costume de chasse' van de dames lijkt zo weggelopen uit de modebladen. De jachtpartijen in Frankrijk en Duitsland, waarbij vrijwel altijd dames aanwezig zijn, kenmerken zich door grootse optochten en decadente eet- en drinkgelagen.

Rokken gescheiden van broeken

Een voorbeeld van een achttiende-eeuwse jachtpartij, met op de voorgrond een aantal dames, zien we op een detail van een schilderij van Peter Jacob Horemans (1700-1776), gesitueerd even buiten München. Op de voorgrond, in het midden, staat keurvorst Karl-Albrecht von Bayern (1697-1745), geflankeerd door zijn vrouw, prinses Maria Amalie van Oostenrijk. Zij heeft een valk op haar rechtervuist. De gasten zijn gekleed volgens de heersende 'jachtmode', zoals die in Duitsland aan het begin van de achttiende eeuw gebruikelijk is. Het is niet moeilijk de dames eruit te halen, want de rokken zijn strikt van de broeken gescheiden. Het zou te ver voeren alle Franse en Duitse vorstinnen op te voeren die hun hart hebben verpand aan de jacht en daaraan met passie deelnemen.

Dat deze dames een sportieve inslag hebben, is een ding dat zeker is. Ze beleven, soms tot hoge leeftijd, plezier aan de jacht. De 67-jarige vorstin Elisabeth Augusta von der Pfalz schrijft in 1788 aan een vriendin... 'dat

• Koningin Victoria (1819-1901) tijdens de hertenjacht in Windsor Home Park, rijdend op een dameszadel. (Schilderij van Edwin Landseer, 1802-1873).

niet alleen herkenbaar aan hun kledingkleur en lange rokken, maar ook aan hun wijze van rijden: twee benen aan één kant. Rijden zoals mannen is nog steeds 'not done' en bovendien heel erg lastig met twee, drie zware rokken over elkaar. Met de intrede van wat men de 'moderne vossenjacht' noemt (rond 1753), verschijnen er ook meer vrouwen in beeld. De populaire Oostenrijkse keizerin Elisabeth ('Sissi') wordt in 1873 afgebeeld tijdens een vossenjacht. Twee keer, in 1876 en 1879, bezoekt ze Engeland, waar ze deelneemt aan de parforce jacht (drijfjacht te paard, met honden), haar favoriete jacht. Alleen dat feit al, bevestigt dat deze keizerin een uitstekende amazone is, hetgeen ze ook laat zien door alle hindernissen waar de mannen overheen gaan, moeiteloos te nemen. Bij de negentiende en de twintigste eeuwse, en de huidige, vossenjacht wordt veel meer van de vrouwen geëist dan in de eeuwen daarvoor. Zij moeten niet alleen goede amazones zijn en hindernissen kunnen nemen, maar ook verstand hebben van het gedrag en de gewoonten van de honden en de buit. Ze beschikken niet altijd meer over een onbeperkt aantal eigen gediensdigen, die alle werk uit handen nemen. Bij de moderne meutejacht zadelt een vrouw haar eigen paard.

Jachtkleding voor vrouwen

Pas in de zeventiende eeuw ontwikkelen zich de eisen voor speciale jachtkleding, zowel voor mannen als voor vrouwen. In de achttiende en negentiende eeuw beelden kunstenaars steeds meer vrouwelijke jagers af, nog steeds in rok of jurk en soms met een driekante of vierkante steek op. Dat hoofddeksel maakt later plaats voor een soort bolhoedje of een hoge, zwarte hoed. (De vierkante steek

ze kort geleden nog een waar slagveld heeft aangericht onder de hazen. Nooit tevoren heeft ze zoveel hazen op een hoop gezien en ze was er moe van geworden. Als haar gezondheid het haar zou toelaten, hoopt ze dat ze nog enkele snippen en patrijzen kan schieten.'

Vossenjacht

In de achttiende eeuw wordt de hertenjacht in Engeland aan restricties gebonden en schakelt men over op de

vossenjacht, die men de 'sportieve jacht' zou kunnen noemen. Hier geen dames in extravagante kleding of eet- en drinkgelagen. Een toast voor of na de jacht en een stevig maal zijn voldoende. Het is niet eenvoudig om op de talloze prenten en schilderijen van de vossenjacht een vrouw te ontdekken. Meestal hebben de rode jachtjasjes de overhand en is het even zoeken naar de figuren in zwarte of donkerblauwe kleding. De dames zijn

• Oude foto (1908) van een 'meet', de plaats van samenkomst, voor een meutejacht. Links de vrouw in het gezelschap, in dameszit en met een bolhoed op.

wordt overigens ook door mannen gedragen en men ziet deze nog af en toe in Frankrijk). Sommige dames dragen bij de jacht te paard zelfs een voile of een met pluimen versierde hoed... De heersende mode heeft een grote invloed op de rijkleding voor vrouwen.

Behalve een passie voor de jacht delen de vorstinnen en adellijke dames nog een passie, namelijk die voor pracht-kleding wanneer men uit jagen gaat. In de achttiende eeuw dragen de dames veelal een met bont gevoerd jasje over een lange, met borduursel versierde jurk of rok. (Later soms in tweeën gedeeld om het mogelijk te maken in herenzit te rijden).

Voorts een staartpruik, juwelen om de hals, een driekante steek op het hoofd en soms draagt men slank makende korsetten. Naar de aard van de schoenen moeten we, totdat ook laarzen voor vrouwen in de mode komen, raden. Een been of voet laten zien is dan nog niet aan de orde.

Vandaag de dag is het onderscheid tussen de jachtkleding van mannen en vrouwen – behalve bij de meutejacht – nauwelijks te zien. Een vrouw met een jachtbroek en jachtlaarzen aan, een bodywarmer, een pet of een cap op het hoofd is heel normaal.

Spotprenten

Bij mijn speurtochten voor het artikel over de geschiedenis van de wolvenjacht (Onze Hond december 2008) ben ik in de literatuur nauwelijks vrouwelijke wolven-, wilde zwijnen- of berenjagers tegengekomen. Over het algemeen nemen vrouwen deel aan wat minder gevaarlijke jachten, zoals op fazanten, korhoenders, herten, hazen, konijnen, waterwild, enzovoort. In de oudere jachtliteratuur worden 'gewone' vrouwen zelden specifiek genoemd, soms wel wat ze hebben geschoten. Zo lezen we dat er in oktober 1793 een haas en twee fazanten door Mrs Maria Fitzherbert, de niet-erkende vrouw van de Engelse

"Revue de la Mode," 1881

"Simplicissimus" (satirical magazine), 1906

• Twee afbeeldingen, uit 1881 en 1906, met de laatste damesmode voor vrouwelijke jagers in Frankrijk en Duitsland.

koning George III, zijn geschoten. Sportprenten op de jacht zijn er te over en als vrouwen aan de jacht gaan deelnemen, is dat weer een nieuwe inspiratie voor de tekenaars. Echter, lang niet altijd met de vrouw als lijdend voorwerp...

Koningin Victoria

De beroemde Engelse paarden- en hondenschilder Sir Edwin Landseer (1802-1873) laat vele voorstellingen na die met de jacht te maken hebben. Als kunstenaar met uitstekende connecties met de adel en het Engelse hof maakt hij diverse portretten van

koningin Victoria (1819-1901), haar familieleden, haar honden en paarden. We zien koningin Victoria, dan 46 jaar, in amazonezit op haar paard na een 'stag hunt' – hertenjacht – in Windsor Home Park; ze rijdt op een dameszadel, met twee benen aan één kant. Bij de hertenjacht maakt ze gebruik van de Royal Buck Hounds meute, die ook op het schilderij van Sir Edwin Landseer is afgebeeld. Het verhaal gaat dat Victoria niet tevreden is met dit schilderij en het dan ook niet koopt. De reden is dat ze als vrouw alleen is afgebeeld en jagen zonder vrouwelijk gezelschap is 'not done' in de negentiende eeuw.

Dameszadel

Het dameszadel kent een lange historie; op Griekse vazen zijn al vrouwen te zien die paard rijden met twee benen aan één kant. In plaats van stijgbeugels wordt in de negende eeuw al een 'planchet' – een klein platform – gebruikt, dat het opstijgen vergemakkelijkt en waarop de voeten tijdens de rit kunnen rusten. Vrouwen kunnen een paard alleen bestijgen als er hulp aanwezig is.

In de vroege middeleeuwen is het dameszadel niet meer dan een 'rijkusen', heel ongemakkelijk en niet ongevaarlijk. Het is daarom niet verwonderlijk dat het een vrouw is – Anna von Böhmen, de dochter van keizer Karel IV – die in 1380 het rijkusen zodanig verbetert dat men zich alleen nog met het linkerbeen op het platform moet afzetten. Pas in de zestiende eeuw wordt een echt dameszadel ontwikkeld en ook daarvoor is een vrouw verantwoordelijk, de Franse koningin Catharina de Medici (1519-1589).

Rond 1850 doen veiligheidsbeugels voor amazones hun intrede. In de jaren twintig van de vorige eeuw verdwijnt langzamerhand de gewoonte dat vrouwen met twee benen aan één kant

op een paard moeten zitten. Hun lange rokken maken plaats voor een comfortabele rijbroek. In de negentiende eeuw treft men meer en meer leden van de lagere adel en van de zeer goede burgerij in jachtgezelschappen aan. Dat de valkenjacht in de middeleeuwen voor vrouwen is weggelegd, zien we ook op een oude schoolprent van de vijftiende eeuwse gravin Jacoba van Beieren met haar damesgevolg tijdens de valkenjacht.

Echter, in de eeuwen daarna is dat nog steeds het geval. Koning Sophie der Nederlanden, de echtgenote van koning Willem III, wordt in 1849 afgebeeld op haar paard, met op haar vuist een valk. Zij is overigens één van de weinige vrouwen uit het Huis van Oranje die tijdens de jacht wordt afgebeeld. Worden vorstinnen en adellijke dames in alle eeuwen graag uitgebeeld tijdens de jacht, die tijden lijken voorbij. Prinses Anne van Engeland is één van de weinige royals die zich tijdens de (vossen)jacht laat fotograferen en Kate Middleton, een vriendin van Prins William van Engeland, wordt gesignaleerd op de fazantenjacht.

Revoluties en oorlogen

Revoluties en oorlogen hebben ervoor gezorgd dat de jacht in de negentiende en twintigste eeuw een 'democratiseringsslag' maakt. Dat is in Frankrijk na de revolutie van 1789 het geval en in Duitsland na 1848. Feodale heersers verdwijnen langzamerhand en daarmee ook hun alleenrecht op het tijdverdrijf dat jacht heet.

De twintigste eeuw is met voorsprong de eeuw waarin vrouwen zich op de jacht gaan toeleggen. Geen buit is te groot of te gevaarlijk meer. We beperken ons maar tot Europa, maar ook op andere continenten is sprake van een invasie in de tot dan vrijwel aan mannen voorbehouden wereld.

♦ Klothilde Elger op jacht in Bohemen, 1935. De loden jas en het jagershoedje hebben hun intrede gedaan.

De Eerste Wereldoorlog zorgt ervoor dat de plaatsen van in het leger opgeroepen mannen worden ingenomen door vrouwen. Zo komen er, bijvoorbeeld, vrouwelijke 'Masters of Foxhounds', die de meute in stand moeten houden en begeleiden. Na de Tweede Wereldoorlog wordt jagen voor een nog groter aantal vrouwen bereikbaar. Zij doen in niets onder voor hun mannelijke collega's, want hun kennis over de jacht, jachtwetten, jachtwapens, en dergelijke moet aan dezelfde voorwaarden voldoen als die van het sterke geslacht. Kortom, wie nu een groepje jagers door de velden en bossen ziet trekken, kan altijd wel een vrouw in het gezelschap ontdekken, hoewel dat moeilijker is dan een paar eeuwen geleden, want iedere jager draagt nu een broek... <